

F. DE SAUSSURE

ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΣΧΟΛΙΑ
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
Φ. Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Γ Ε Ν Ι Κ Ε Σ Α Ρ Χ Ε Σ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α '

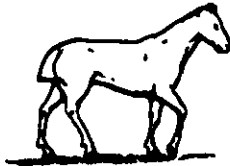
ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ

1. ΣΗΜΕΙΟ, ΣΗΜΑΙΝΟΜΕΝΟ, ΣΗΜΑΙΝΟΝ

Γιά μερικούς ή γλώσσα, αν τήν αναγάγουμε στην ουσιαστική της άρχή, είναι μιά όνοματοθεσία, δηλ. ένας κατάλογος όρων πού αντι-στοιχοῦν σ' έναν ανάλογο αριθμό πραγμάτων π.χ.

: ΔΕΝΔΡΟ

: ΑΛΟΓΟ

κλπ.

κλπ.

σ. 150, "Ελληνικά
όρα"

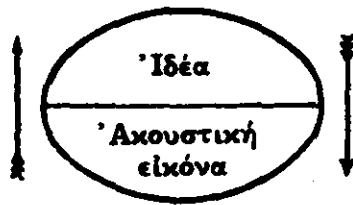
- α) Προϋποθέτει ιδέες έντελώς έτοιμες πού υπάρχουν πριν από τις λέξεις (για τό σημείο αυτό βλ. πίο πέρα) δέν μās λέει αν τό όνομα είναι φωνητικής ή ψυχικής φύσης, γιατί τό αρθρο μπορεί νά εξεταστεί από τή μιά ή από τήν άλλη άποψη· τέλος, αφήνει νά υποθέσουμε ότι ό δε-σμός πού ένώνει ένα όνομα μέ ένα πράγμα είναι μιά ένέργεια έντελώς άπλή, πράγμα πού δέν είναι όρθό. Έν τούτοις ή άπλούστευση αὐτή μπορεί νά μās πλησιάσει στην αλήθεια, δείχνοντάς μας ότι ή γλωσ-σική μονάδα είναι κάτι διπλό, πού πραγματοποιείται από τήν προσέγ-γιση δύο όρων.

Είδαμε στη σ. 41 με την ευκαιρία του κυκλώματος της όμιλιας ότι οι όροι που υπονοούνται στο γλωσσικό σημείο είναι και οι δύο ψυχικοί και ένωονται στον εγκέφαλό μας με το δεσμό του συνειρμού. "Ας επιμεινουμε στο σημείο αυτό.

Τό γλωσσικό σημείο ένώνει όχι ένα πράγμα και ένα όνομα, αλλά μιά ιδέα και μιά ακουστική εικόνα*. Αυτή η τελευταία δέν είναι ό υλικός ήχος, πράγμα καθαρά φυσικό, αλλά τό ψυχικό άποτύπωμα του ήχου αυτού, ή παράσταση που μάς δίνει γι' αυτόν ή μαρτυρία των αισθήσεων μας: είναι αισθητηριακή, κι' αν συμβαίνει νά τήν ονομάζουμε «υλική», γίνεται με αυτή μόνο τήν έννοια και κατ' αντίθεση με τόν άλλον όρο του συνειρμού, τήν ιδέα, που είναι γενικά πιό άφηρημένη.

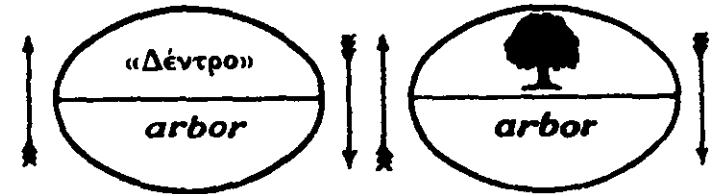
Ο ψυχικός χαρακτήρας των ακουστικών μας εικόνων φαίνεται καθαρά, όταν παρατηρούμε τό δικό μας λόγο. Χωρίς νά κινούμε τά χείλη ούτε τή γλώσσα, μπορούμε νά μιλάμε στον έαυτό μας ή νά άπαγγέλλουμε ένα άριθμό στίχων. 'Επειδή άκριβώς οι λέξεις τής γλώσσας είναι γιά μάς ακουστικές εικόνες, γι' αυτό πρέπει ν' άποφεύγουμε νά μιλούμε γιά «φωνήματα», που τίς συνθέτουν. 'Ο όρος αυτός, που ύπονοεί μιά ιδέα φωνητικής ενέργειας, δέν μπορεί νά συμφωνεί παρά με τήν όμιλούμενη λέξη, με τήν πραγματοποίηση τής έσωτερικής εικόνας μέσα στό συνεχή λόγο. "Όταν όμως μιλούμε γιά ήχους και γιά συλλαβές μιάς λέξης, άποφεύγουμε τήν παρεξήγηση αυτή, άρχει νά θυμόμαστε ότι πρόκειται γιά τήν ακουστική εικόνα.

Τό γλωσσικό σημείο, λοιπόν, είναι μιά ψυχική όντότητα με δύο όψεις, που μπορεί νά παρασταθεί με τό σχήμα:

*'Ο όρος «ακουστική εικόνα» θά φανεί πολύ στενός, επειδή, δίπλα από τήν παράσταση των ήχων μιάς λέξης, ύπάρχει ή παράσταση τής άρθρωσής της, ή μυϊκή εικόνα τής πράξης τής φώνησης. Γιά τόν F. de Saussure ή γλώσσα είναι ουσιαστικά μιά άποθήκη, κάτι που γίνεται δεχτό από τά έξω (βλ. σελ. 43). 'Η ακουστική εικόνα είναι προπαντός ή φυσική παράσταση τής λέξης ως γλωσσικό γεγονός «δυνάμει», έξω από κάθε πραγματοποίησή της από τήν όμιλία. 'Η κινητήρια πλευρά έπομένως μπορεί νά ύπονοείται ή έν πάση περιπτώσει νά μήν κατέχει παρά μιά θέση έξαρτημένη σε σχέση με τήν ακουστική εικόνα. (οί έκδ.)

Τά δύο αυτά στοιχεία είναι βαθύτατα ένωμένα και τό ένα φέρνει τό άλλο. Για ν' αναζητήσουμε τήν έννοια τής λατινικής λέξης arbor ή τή λέξη, με τήν όποία ή λατινική δηλώνει τήν ιδέα «δένδρο», είναι όλοφάνερο ότι μόνο οι προσεγγίσεις που έχει καθιερώσει ή γλώσσα μάς φαίνονται σύμφωνες με τήν πραγματικότητα και άπομακρύνουμε ότιδήποτε άλλο που θά μπορούσαμε νά φανταστούμε.

'Ο όρισμός αυτός θέτει ένα σπουδαίο πρόβλημα όρολογίας. 'Ονομάζουμε σημείο (signe) τό συνδυασμό τής ιδέας και τής ακουστικής εικόνας: αλλά στην τρέχουσα χρήση ό όρος αυτός δηλώνει συνήθως μόνο τήν ακουστική εικόνα, π.χ. μιά λέξη (arbor κ.λ.π.). Ξεχνούμε ότι, εάν τό arbor ονομάζεται σημείο, είναι γιατί φέρνει τήν ιδέα «δένδρο», έτσι που ή ιδέα του αισθητηριακού μέρους νά ύπονοεί τήν ιδέα του όλου.

Τό διαφορούμενο θά εξαφανιζόταν, αν δηλώναμε τίς τρεις έννοιες που έχουμε μπροστά μας με όνόματα που τά μέν προκαλούν τά δέ, ένω ταυτόχρονα έναντιώνονται. Προτείνουμε νά διατηρήσουμε τή λέξη σημείο γιά νά δηλώνουμε τό όλο, και νά αντικαταστήσουμε τίς λέξεις ιδέα και ακουστική εικόνα αντίστοιχα με τούς όρους: σημαινόμενο (signifié) και σημαίνον (signifiant)¹⁷. Οι τελευταίοι αυτοί όροι έχουν τό πλεονέκτημα νά δείχνουν τήν αντίθεση που τούς χωρίζει είτε μεταξύ τους είτε από τό όλο, που του άποτελούν μέρος. "Όσο γιά τόν όρο σημείο (signe), αν άρχούμαστε σ' αυτόν, είναι γιατί δέν ξέρουμε με ποιόν νά τόν αντικαταστήσουμε: ή γλώσσα που χρησιμοποιούμε δέν υποδείχνει κανέναν άλλο.

Τό γλωσσικό σημείο, όριζόμενο έτσι, κατέχει δύο κύριους χαρακτήρες. "Αν τούς πούμε, θά θέσουμε τίς ίδιες τίς άρχές κάθε τέτοιας μελέτης.

2. ΠΡΩΤΗ ΑΡΧΗ: ΤΟ ΑΥΘΑΙΡΕΤΟ ΤΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ

'Ο δεσμός που ένώνει τό σημαίνον με τό σημαινόμενο είναι αυθαίρετος, ή άκόμη, επειδή έννοούμε με τόν όρο σημείο τό όλο που προ-

κύπτει από τή σύνδεση ενός σημαίνοντος με ένα σημαϊνόμενο, μπορούμε να πούμε πολύ απλά: τό γλωσσικό σημείο είναι αυθαίρετο (1)

Έτσι η ιδέα «soeur» (άδερφή) δεν έχει καμιά έσωτερική σχέση με τήν ακολουθία τών ήχων s-ö-r πού τής χρησιμεύει ως σημαϊνον. Θα μπορούσε εξίσου καλά να παριστάνεται με οποιαδήποτε άλλη ακολουθία: απόδειξη: οι διαφορές ανάμεσα στις γλώσσες και ή ύπαρξη ακόμη διαφόρων γλωσσών: τό σημαϊνόμενο «soeur» (βόδι) έχει ως σημαϊνον h-ö-f από τή μία μεριά τών συνόρων και o-k-s (Ochs) από τήν άλλη.

Η αρχή του αυθαίρετου του σημείου δεν αμφισβητείται από κανένα: είναι όμως συχνά περισσότερο εύκολο ν' αποκαλύπτουμε μιάν αλήθεια παρά νά τής όρίζουμε τή θέση πού τής ανήκει. Η αρχή πού διατυπώσαμε πιο πάνω κυριαρχεί σ' ολόκληρη τή γλωσσολογία τής γλώσσας: οι συνέπειές της είναι αναρίθμητες. Είναι όμως αλήθεια ότι δεν φανερώνονται όλες άμέσως με τήν ίδια καθαρότητα: ύστερα από πολλές περιστροφές τις ανακαλύπτουμε, και μαζί μ' αυτές, τήν κεφαλαιώδη σημασία τής αρχής (principe).

Και μιά πρόχειρη παρατήρηση: "Όταν θά οργανωθεί ή σημειολογία, θά πρέπει νά θέσει στον έαυτό της τό έρώτημα αν οι έκφραστικοί τρόποι, πού στηρίζονται πάνω σε σημεία έξολοκλήρου φυσικά —όπως ή παντομίμα—, τής ανήκουν δικαιοματικά. Με τήν υπόθεση, ότι ή σημειολογία δέχεται τούς έκφραστικούς αυτούς τρόπους, τό κύριο αντικείμενό της θά είναι τό σύνολο τών συστημάτων πού στηρίζονται πάνω στην αυθαίρεσία του σημείου. Πραγματικά, κάθε έκφραστικό μέσο πού γίνεται δεκτό σε μιά κοινωνία στηρίζεται κατ' αρχήν πάνω στη συλλογική συνήθεια ή, πράγμα πού είναι τό ίδιο, πάνω στη συμβατικότητα. Τά σημεία ευγένειας, λογουχάρη, προικισμένα συχνά με μιά όρισμένη φυσική έκφραστικότητα (ας σκεφτούμε τόν Κινέζο πού χαιρετάει τόν αυτοκράτορά του σκύβοντας έννά φορές ως τό έδαφος), παγιώνονται κυρίως από ένα κανόνα τους. Ο κανόνας αυτός υποχρεώνει νά τά χρησιμοποιούμε κι' όχι ή ιδιαίτερή τους φυσική αξία. Μπορούμε λοιπόν νά ειπούμε ότι τά έντελώς αυθαίρετα σημεία πραγματοποιούν καλύτερα από τά άλλα τή σημειολογική μέθοδο: γι' αυτό ή γλώσσα, τό πιο περίπλοκο και τό πιο διαδεδομένο από τά συστήματα έκφρασης, είναι, επίσης, τό πιο χαρακτηριστικό απ' όλα μ' αυτή τήν έννοια, ή γλωσσολογία μπορεί νά γίνει τό γενικό πρότυπο κάθε σημειολογίας, μολονότι ή γλώσσα δεν είναι παρά ένα ιδιαίτερο σύστημα.

Έχουν χρησιμοποιήσει τή λέξη σύμβολο γιά νά δηλώσουν τό γλωσσικό σημείο ή, ακριβέστερα, αυτό πού ονομάζουμε σημαϊνον. Υπάρχουν δυσκολίες γιά νά παραδεχτούμε τή λέξη, εξαιτίας ακριβώς τής πρώτης μας αρχής. Τό σύμβολο έχει ως χαρακτήρα νά μήν είναι

ποτέ έντελώς αυθαίρετο: δεν είναι κενό, έχει μέσα του στοιχεία φυσικού δεσμού ανάμεσα στό σημαϊνον και στό σημαϊνόμενο. Τό σύμβολο τής δικαιοσύνης, ή ζυγαριά, δεν θά μπορούσε ν' αντικατασταθεί με οιοδήποτε άλλο, τό κάρρο λογουχάρη.

Η λέξη αυθαίρετο προκαλεί επίσης μιά παρατήρηση. Δεν πρέπει νά δώσουμε τήν ιδέα ότι τό σημαϊνον εξαρτάται από τήν έλευθερη έκλογή του υποκειμένου πού μιλάει (θά ιδούμε πιο κάτω ότι δεν είναι στό χέρι του άτομου νά αλλάξει έστω και κάτι σε ένα σημείο, εφόσον έχει καθιερωθεί μέσα σε μιά γλωσσική κοινότητα): θέλουμε νά ειπούμε ότι τό σημαϊνον είναι ανατιολόγητο, δηλ. αυθαίρετο σε σχέση με τό σημαϊνόμενο, με τό όποιο δεν έχει κανένα φυσικό δεσμό στην πραγματικότητα.

Ας σημειώσουμε, τελειώνοντας, δύο αντιρρήσεις πού θά μπορούσαν νά προβληθούν στη θεμελίωση τής πρώτης αρχής:

1ο. Θα μπορούσε κανείς νά στηριχτεί στις ονοματοποιίες, γιά νά πει ότι ή έκλογή του σημαίνοντος δεν είναι πάντοτε αυθαίρετη. Αλλά οι ονοματοποιίες δεν είναι ποτέ οργανικά στοιχεία ενός γλωσσικού συστήματος. Ο αριθμός τους άλλωστε είναι πολύ μικρός ώστε νά μήν τό δεχτούμε. Λέξεις όπως fouet και glas μπορούν νά χτυπήσουν όρισμένα αυτιά με μιά υποβλητική ήχηρότητα: αλλά γιά νά ιδούμε ότι δεν έχουν αυτόν τόν χαρακτήρα από τήν αρχή-αρχή, αρκεί ν' ανεβούμε στις λατινικές τους μορφές (fouet παράγεται από τό fagus «όξύνα», glas=classicum) ή ποιότητα τών τωρινών τους ήχων, ή, πιο πολύ, ή ποιότητα πού τούς αποδίδουμε είναι ένα τυχαίο αποτέλεσμα τής φωνητικής εξέλιξης.

Όσο γιά τις γνήσιες ονοματοποιίες (του τύπου glou-glou, tic-tac κλπ) είναι όχι μόνο ολιγάριθμες, αλλά ή έκλογή τους είναι κι' όλας ως ένα βαθμό αυθαίρετη, επειδή δεν είναι παρά ή μίμηση κατά προσέγγιση και μισοσυμβατική όρισμένων θορύβων (συγκρίνατε τό γαλλικό ouaoua κατ' τό γερμανικό wauwau). Επί πλέον, έφ' όσον μπήκαν στη γλώσσα, οι ονοματοποιίες έχουν συρθεί λίγο-πολύ στη φωνητική, μορφολογική κλπ. εξέλιξη, τήν όποια ύφίστανται και οι άλλες λέξεις (πρβλ. riprou από τή κοινή λατινική ririid, πού προέρχεται από μιά ονοματοποιία): όλοφάνερη απόδειξη ότι έχασαν κάτι από τόν πρώτο χαρακτήρα τους, γιά νά πάρουν τό χαρακτήρα του γλωσσικού σημείου γενικά, πού είναι ανατιολόγητο.

2ο. Οι αναφωνήσεις πού συγγενεύουν πολύ με τις ονοματοποιίες προσφέρονται σε ανάλογες παρατηρήσεις και δεν είναι πιο επικίνδυνες γιά τή θέση μας. Προσπάθησαν νά ιδούν σ' αυτές αυτόματες έκφράσεις τής πραγματικότητας, υπαγορευόμενες, νά πούμε, από τή φύση.

Επισημάνει να

μην πω
ότι είναι
πρώτο...

1η μ

δεν
συ

Ε

ne de lo
αυγμε
Ε

πίνω

Για τις περισσότερες από τις αναφωνήσεις μπορούμε ν' άρνηθοϋμε ότι υπάρχει ένας δεσμός αναγκαίος ανάμεσα στο σημαϊνόμμενο και στο σημαϊνον. Άρκει νά συγκρίνουμε δυό γλώσσες από τήν άποψη αυτή, για νά ιδοϋμε πόσο οι εκφράσεις αυτές ποικίλλουν από τή μία στην άλλη (λογουχάρη στο γαλλικό aie! αντίστοιχί τό γερμανικό au!). Άλλωστε ξέρουμε ότι πολλές αναφωνήσεις άρχισαν από λέξεις με καθορισμένο νόημα (πρβλ. diable! mort! = mort Dieu κ.λ.π.).

Μέ λίγα λόγια, οι όνοματοποιίες και οι αναφωνήσεις είναι δευτερεύουσας σημασίας και ή συμβολική τους καταγωγή είναι μερικά άμφισβητήσιμη.

3. ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΡΧΗ: Ο ΓΡΑΜΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΣΗΜΑΙΝΟΝΤΟΣ

Τό σημαϊνον, όντας άκουστικής φύσης, ξετυλίγεται μέσα στο χρόνο μόνο, και έχει τά χαρακτηριστικά πού δανείζεται από τό χρόνο: α) αντιπροσωπεύει μιά έκταση και β) ή έκταση αυτή μπορεί νά μετρηθεί μέσα σε μιά μόνο διάσταση: τή γραμμή.

Η άρχή αυτή είναι όλοφάνερη, αλλά φαίνεται νά έχουμε παραμελήσει πάντοτε νά τή λέμε, γιατί όπωσδήποτε τήν έχουμε βρεί πολύ απλή: εντούτοις, είναι θεμελιακή και οι συνέπειές της είναι άνυπολόγιστες: ή σημασία της είναι ή ίδια με τή σημασία του πρώτου νόμου. Όλο ο μηχανισμός της γλώσσας έξαρτάται από τή δεύτερη αυτή άρχή (βλ. σελ. 138). Αντίθετα πρós τά όπτικά σημαϊνοντα (τά θαλάσσια σήματα κ.λ.π.) πού μπορούν νά προσφέρουν ταυτόχρονα περιπλοκές σε πολλές διαστάσεις, τά άκουστικά σημαϊνοντα δέν διαθέτουν παρά τή γραμμή του χρόνου: τά στοιχεία τους παρουσιάζονται τό ένα ύστερα από τό άλλο: σχηματίζουν μιάν άλυσίδα: Ο χαρακτήρας αυτός φαίνεται άμέσως από τή στιγμή πού τά παριστάνει κανείς με τή γραφή και υποκαθιστά τή διαστήμηκη γραμμή των γραφικών σημείων με τή διαδοχή μέσα στο χρόνο.

Σέ όρισμένες περιπτώσεις, αυτό δέν φαίνεται με καθαρότητα. Έάν, λογουχάρη, τονίζω μιά συλλαβή, είναι σά νά συσσωρεύω πάνω στο ίδιο σημείο στοιχεία σημειολογικά διάφορα. Πρόκειται όμως για μιά αυταπάτη: ή συλλαβή κι' ό τόνος της δέν αποτελούν παρά μιά πράξη φώνησης: δέν υπάρχει δυαδικότητα στο έσωτερικό αυτής της πράξης, αλλά μόνο διαφορετικές αντιθέσεις με αυτό πού βρίσκεται δίπλα του (βλ. για τό θέμα αυτό σελ. 170).

* παραδειγματός vs
 σημασιολογικός = "δω
 σημασιολογικός εν σημασιολογίας
 η έδρα της σημασιολογίας
 εν σημασιολογίας" (191, 163)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΤΟ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΤΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ

1. ΤΟ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΟ

Άν, σε σχέση με τήν ιδέα πού αντιπροσωπεύει, τό σημαϊνον φαίνεται ως ελεύθερη, αλλά υποχρεωτική έκλογή, αντίθετα, σε σχέση με τή γλωσσική κοινότητα πού τό χρησιμοποιεί, δέν είναι ελεύθερη, αλλά υποχρεωτική έκλογή. Δέν έχει καθόλου ζητηθεί ή συμβουλή της κοινωνικής μάζας και τό σημαϊνον πού διάλεξε ή γλώσσα δέν θά μπορούσε νά αντικατασταθεί από ένα άλλο. Τό γεγονός αυτό πού φαίνεται νά περικλείει μιάν αντίφαση, θά μπορούσε νά όνομαστέι στην κοινή γλώσσα «Τό υποχρεωτικό γαρτί». Λέμε στην γλώσσα: «διαλέξετε», αλλά προσθέτουμε: «Θά είναι αυτό τό σημείο κι' όχι ένα άλλο». Όχι μόνο ένα άτομο δέν θά μπορούσε νά μεταβάλει, αν τό ήθελε, με κάθε τρόπο τήν έκλογή πού έγινε, αλλά και ή μάζα ή ίδια δέ μπορεί νά άσκήσει τήν ήγεμονία της πάνω και σε μιά, έστω, λέξη: ή μάζα συνδέεται με τή γλώσσα τέτοια πού είναι.

Η γλώσσα, λοιπόν, δέν είναι δυνατό πιά νά παρομοιασθεί με ένα απλό και καθαρό συμβόλαιο, κι' ακριβώς από τήν πλευρά αυτή τό γλωσσικό σημείο ενδιαφέρει κατ' έξοχήν νά μελετηθεί: γιατί αν θέλουμε νά δείξουμε ότι ό νόμος πού έχει γίνει δεχτός σε μιά γλωσσική κοινότητα είναι κάτι πού τό ύφιστάμεθα κι' όχι ένας κανόνας ελεύθερα άποδεχτός, ή γλώσσα τότε είναι εκείνη πού προσφέρει γι' αυτό τήν πιο χτυπητή άπόδειξη.

Άς δοϋμε, λοιπόν, πώς τό γλωσσικό σημείο ξεφεύγει από τή θέλησή μας κι' άς έξαγάγουμε κατόπιν τις σπουδαίες συνέπειες πού άπορρέουν από τό φαινόμενο αυτό.

Σ' όποιαδήποτε εποχή, όσο παλιά κι' αν άνεβοϋμε, ή γλώσσα φαίνεται πάντοτε ως μιά κληρονομιά από τήν προηγούμενη εποχή. Η πράξη πού μ' αυτή, σε μιά δεδομένη στιγμή, τά όνόματα θά είχαν δοθεί στα πράγματα, πού μ' αυτή θά είχε συναφθεί ένα συμβόλαιο ανάμεσα στις ιδέες και στις άκουστικές εικόνες — αυτή ή πράξη,

diabolo
 144

diabolo
 144

προϊόν
 σημασιολογικός

1170
 σου
 άπο
 άπο

ε
 cov

μπορούμε να την καταλάβουμε, δεν έχει ποτέ διαπιστωθεί. Η ιδέα ότι τα πράγματα θα είχαν μπορούσε να συμβούν έτσι, μάς υποβάλλεται από το πολύ ζωντανό μας αίσθημα ότι το σημείο είναι αυθαίρετο.

Πραγματικά, καμιά κοινωνία δεν γνωρίζει και δεν εγνώρισε ποτέ τη γλώσσα αλλοιώτικα παρά σαν ένα προϊόν κληρονομημένο από προηγούμενες γενεές και πού τό παρέλαβε ίδιο κι' απaráλλαχτο. Γι' αυτό, τό πρόβλημα της καταγωγής του λόγου δεν έχει τή σημασία πού του αποδίδουμε γενικά. Κι' ακόμη, δεν είναι πρόβλημα για να τό θέσουμε τό μόνο πραγματικό αντικείμενο της γλωσσολογίας είναι η ζωή ή κανονική και όμαλή, ενός ιδιώματος πού είναι κι' όλες καθιερωμένο. Μιά δεδομένη γλωσσική κατάσταση είναι πάντοτε τό προϊόν ιστορικών παραγόντων, και οι κανόνες αυτοί κυρίως είναι πού εξηγούν, γιατί τό σημείο είναι αμετάβλητο, δηλ. αντίστέκεται σε κάθε αυθαίρετη υποκατάσταση.

Τό να λέμε όμως ότι η γλώσσα είναι μία κληρονομιά δεν σημαίνει τίποτε, αν δεν προχωρήσουμε πύο μακριά. Δεν μπορούμε να αλλάξουμε από τήν μία στιγμή ως στην άλλη νόμους πού υπάρχουν και έχουν κληρονομηθεί;

Η αντίρρηση αυτή μάς οδηγεί να τοποθετήσουμε τή γλώσσα στο κοινωνικό της πλαίσιο και να θέσουμε τό ερώτημα, όπως θά τό θέταμε και για τούς άλλους κοινωνικούς θεσμούς. Οι θεσμοί αυτοί πώς μεταβιβάζονται; Νά τό ερώτημα, πύο γενικό, πού περικλείει τό ερώτημα του αμετάβλητου. Πρέπει πρώτα-πρώτα, να εκτιμήσουμε τή μεγαλύτερη ή τή μικρότερη ελευθερία πού χαίρουν οι άλλοι θεσμοί. Θά ιδούμε ότι για κάθε ένα απ' τούς θεσμούς αυτούς υπάρχει μία διαφορετική ζυγαριά ανάμεσα στην παράδοση, πού έχει επιβληθεί, και στην ελεύθερη ενέργεια της κοινωνίας. Ύστερα θά αναζητήσουμε γιατί, μέσα σε μία δεδομένη κατηγορία, οι παράγοντες της πρώτης τάξης είναι περισσότερο ή λιγότερο ισχυροί από τούς παράγοντες της άλλης τάξης. Τέλος, ξαναγυρίζοντας στη γλώσσα, θά αναρωτηθούμε γιατί ο ιστορικός παράγοντας της μεταβίβασης τήν κυριαρχεί ολόγεια κι' αποκλείει κάθε γλωσσική μεταβολή, γενική και ξαφνική.

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό θά μπορούσαμε να φέρουμε επιχειρήματα και να πούμε, λόγου χάρη, ότι οι μεταβολές της γλώσσας δεν συνδέονται με τή συνέχεια των γενεών πού, χωρίς να τίθενται οι μόν πάνω στις δέ, όπως τά συρτάρια ενός επίπλου, αναμιγνύονται, αλληλοεμπλέκονται και περιέχουν ή καθεμιά τους άτομα απ' όλες τις ηλικίες. Θ' ανακαλούσαμε στη μνήμη μας επίσης τό σύνολο των προσπαθειών πού απαιτεί ή εκμάθηση της μητρικής γλώσσας, για να συμπεράνουμε απ' αυτό τήν αδυναμία μιας γενικής

αλλαγής. Θά μπορούσαμε ακόμη να προσθέσουμε ότι δεν παρεμβαίνει στην πρακτική άσκηση ενός ιδιώματος ή σκέψη ότι οι άνθρωποι, ως ένα μεγάλο βαθμό, δεν έχουν συνείδηση των νόμων της γλώσσας; κι' αν δεν κατανοούν τούς νόμους της, πώς θά μπορούσαν να τούς αλλάξουν; Κι' αν ακόμη είχαν συνείδηση, θά έπρεπε να θυμηθούν ότι τά γλωσσικά πράγματα δεν προκαλούν καθόλου τήν κριτική, με τήν έννοια ότι κάθε λαός είναι γενικά ικανοποιημένος από τή γλώσσα πού έχει δεχτεί.

Οι παρατηρήσεις αυτές είναι σπουδαίες, αλλά δεν είναι χαρακτηριστικές: προτιμούμε τις ακόλουθες, πύο ουσιαστικές, πύο άμεσες, από τις οποίες εξαρτώνται όλες οι άλλες.

1. Τόν αυθαίρετο χαρακτήρα του σημείου. Πύο πάνω δεχτήκαμε τή θεωρητική δυνατότητα της αλλαγής; βαθαίνοντας όμως βλέπουμε ότι στην πράξη τό ίδιο τό αυθαίρετο του σημείου προστατεύει τή γλώσσα από κάθε απόπειρα πού αποβλέπει να τήν αλλάξει. Η μάζα, κι' αν ακόμη υποθέσουμε ότι έχει συνείδηση της γλώσσας, πράγμα πού δεν συμβαίνει, δεν θά μπορούσε να τήν θέσει υπό άμφισβήτηση. Γιατί, για να τεθεί κάτι υπό άμφισβήτηση, πρέπει να στηρίζεται πάνω σε έναν όρθολογικό κανόνα. Μπορούμε, λογουχάρη, να συζητήσουμε αν ή μονογαμική μορφή του γάμου είναι πύο λογική από τήν πολυγαμική και να τονίσουμε τούς λόγους υπέρ της μίας ή της άλλης μορφής. Θά μπορούσαμε επίσης να συζητήσουμε για ένα σύστημα συμβόλων, επειδή τό σύμβολο έχει μία λογική σχέση με τό συμβολιζόμενο πράγμα (βλ. σ. 102)· για τή γλώσσα, όμως, σύστημα αυθαίρετων σημείων, ή βάση αυτή λείπει, και μαζί της λείπει κάθε στέρεο έδαφος για συζήτηση. Δεν υπάρχει κανένα δικαιολογητικό να προτιμούμε τό sister από τό sister, τό ochs από τό boeuf, κλπ.

2. Τό πλήθος των αναγκαίων σημείων για να συγκροτηθεί μία οποιαδήποτε γλώσσα. Η αξία αυτού του γεγονότος είναι σπουδαία. Ένα σύστημα γραφής πού αποτελείται από είκοσι ως σαράντα γράμματα μπορεί κυριολεκτικά να αντικατασταθεί με ένα άλλο. Θά ίσχυε τό ίδιο και για τή γλώσσα, αν περιέκλειε έναν όρισμένο αριθμό στοιχείων, αλλά τά γλωσσικά σημεία είναι άναριθμητα.

3. Τόν πολύ περίπλοκο χαρακτήρα του συστήματος. Μιά γλώσσα αποτελεί ένα σύστημα. Αν, όπως θά δούμε, τό σύστημα είναι ή πλευρά, με τήν όποία ή γλώσσα δεν είναι έντελώς αυθαίρετη, κι' όπου κυριαρχεί μία σχετική λογική, τό σύστημα είναι επίσης τό μέρος πού φανερώνεται ή αναρμοδιότητα της μάζας για να τή μεταβάλλει. Γιατί τό σύστημα αυτό είναι ένας περίπλοκος μηχανισμός· δεν μπορεί κανείς να τόν δαμάσει παρά μόνο με τή σκέψη· και αυτοί οι ίδιοι, πού κάνουν καθημερινή χρήση αυτού του μηχανισμού, τόν άγνοούν βαθύτατα. Δεν θά μπορούσαμε να κατανοήσουμε μία τέτοια αλλαγή παρά με τήν

παρέμβαση ειδικών Γραμματικών, Θεωρητικών της Λογικής κλπ. Η πείρα όμως δείχνει ότι ως τώρα οι τέτοιες παρεμβάσεις δεν είχαν καμιά επιτυχία.

4. Τήν αντίσταση της ομαδικής αδράνειας σε κάθε γλωσσικό νεοτερισμό. Η γλώσσα — κι αυτή ή παρατήρηση υπερέχει απ' όλες τις άλλες — είναι σε κάθε στιγμή υπόθεση όλου του κόσμου διαδεδομένη μέσα σε μία μάζα που ή ίδια τή χειρίζεται, είναι κάτι που όλα τα άτομα τή χρησιμοποιούν όλη τή ημέρα. Πάνω στο σημείο αυτό, δεν μπορούμε να κάνουμε καμιά σύγκριση ανάμεσα σ' αυτή και στους άλλους θεσμούς. Τα παραγγέλματα ενός κώδικα, οι τελετουργίες μιας θρησκείας, τα θαλάσσια σήματα κλπ. δεν απασχολούν ποτέ παρά έναν όρισμένο αριθμό ατόμων ταυτόχρονα και στή διάρκεια ενός περιορισμένου χρόνου· ή γλώσσα, αντίθετα. Καθένας σε κάθε στιγμή μετέχει σ' αυτή, και γι' αυτό υφίσταται αδιάκοπα τή επίδραση όλων. Τό κεφαλαιώδες αυτό γεγονός αρκεί για να δείξει τή αδυναμία μιας επανάστασης. Η γλώσσα απ' όλους τους κοινωνικούς θεσμούς είναι εκείνος που δεν δίνει λαβή σε πρωτοβουλίες. Αποτελεί ένα σώμα με τή ζωή της κοινωνικής μάζας, που, όντας φυσικά αδρανής, εμφανίζεται πρίν απ' όλα σαν ένας παράγοντας συντήρησης.

Εντούτοις δεν αρκεί να ειπούμε ότι ή γλώσσα είναι ένα προϊόν των κοινωνικών δυνάμεων, για να ιδούμε καθαρά ότι δεν είναι ελεύθερη· ανακαλώντας στή μνήμη μας ότι είναι πάντοτε ή κληρονομιά από μια προηγούμενη εποχή, πρέπει να προσθέσουμε ότι οι κοινωνικές αυτές δυνάμεις δρουν σε λειτουργική σχέση με τό χρόνο. "Αν ή γλώσσα έχει ένα χαρακτήρα σταθερότητας, αυτό δεν οφείλεται μόνο γιατί δένεται με τό βάρος της κοινότητας· οφείλεται ακόμη, στο ότι τοποθετείται μέσα στο χρόνο. Τά δύο αυτά γεγονότα είναι άξεχωρίστα. Σέ κάθε στιγμή, ή αλληλεγγύη με τό παρελθόν δεν είνουε καθόλου τήν ελευθερία έκλογης. Λέμε homme και chien, γιατί πρίν από μās είπαν homme και chien. Αυτό δεν εμποδίζει να υπάρχει στο συνολικό φαινόμενο ένας δεσμός ανάμεσα στους δύο αυτούς αντινομικούς παράγοντες: τήν (αυθαίρετη σύμβαση) που χάρη σ' αυτή ή έκλογή είναι ελεύθερη, και τό χρόνο, που χάρη σ' αυτόν ή έκλογή βρίσκειται περιορισμένη. Επειδή τό σημείο είναι αυθαίρετο, δεν γνωρίζει άλλο νόμο παρά τό νόμο της παράδοσης, κι επειδή στηρίζεται στήν παράδοση, μπορεί να είναι αυθαίρετο.

2. ΤΟ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ

Ο χρόνος, που εξασφαλίζει τή συνέχεια της γλώσσας, έχει ένα άλλο αποτέλεσμα, φαινομενικά αντιφατικό προς τό πρώτο: ν' αλλοιώ-

νει λίγο πολύ γρήγορα τά γλωσσικά σημεία, και μπορούμε, κατά μία όρισμένη έννοια, να μιλάμε ταυτόχρονα για τό αμετάβλητο και τό μεταβλητό του σημείου*.

Σέ τελευταία ανάλυση, τά δύο αυτά πράγματα είναι αλληλέγγυα: Τό σημείο υπογράφεται ν' αλλοιώνεται, επειδή συνεχίζεται. Αυτό που κυριαρχεί σε κάθε αλλοίωση είναι ή έμμομη του παλιού υλικού· ή έλλειψη πίστης στο παρελθόν δεν είναι παρά σχετική. Νά, γιατί ή αρχή της αλλοίωσης στηρίζεται στήν αρχή της συνέχειας.

Η αλλοίωση μέσα στο χρόνο παίρνει διάφορες μορφές, που καθεμιά τους, θα προσκόμιζε τό υλικό για ένα σπουδαίο κεφάλαιο της γλωσσολογίας. Χωρίς να μπορούμε σε λεπτομέρειες, ιδού ποιό είναι τό σημαντικό για να βγάλουμε.

Πρώτα-πρώτα ας μήν απατώμαστε για τήν έννοια που δίνεται εδώ στή λέξη αλλοίωση. Θα μπορούσε να μās κάνει να δεχτούμε ότι πρόκειται ειδικά για φωνητικές αλλαγές που παθαίνει τό σημαίνον ή για αλλαγές έννοιων που προσβάλλουν τό σημαίνόμενο. Η άποψη αυτή δεν θα ήταν ικανοποιητική. "Οποιοι κι αν είναι οι παράγοντες αλλοιώσεων που δρουν μεμονωμένα ή σε συνδυασμό μεταξύ τους, καταλήγουν πάντοτε σε μια μετατόπιση της σχέσης ανάμεσα στο σημαίνόμενο και στο σημαίνον.

Ιδού μερικά παραδείγματα. Τό λατινικό σημαίνον *nescare* «σκοτώνω» έγινε στα γαλλικά *noyer* «πνίγω». Η ακουστική εικόνα και ή ιδέα άλλαξαν, αλλά δεν ωφελεί να ξεχωρίσουμε τά δύο μέρη του φαινομένου· αρκεί να παρατηρήσουμε in globo ότι ο δεσμός της ιδέας και του σημείου έγινε χαλαρός κι' ότι υπήρξε μια μετατόπιση στή σχέση τους. Αν, αντί να συγκρίνουμε τό *nescare* της κλασικής λατινικής με τό γαλλικό *noyer*, τό αντιπαραθέσουμε με τό *nescare* της κοινής λατινικής του 4ου και 5ου αι. που σήμαινε «πνίγω», ή περίπτωση είναι λίγο διαφορετική· αλλά εδώ ακόμη, μολονότι δεν υπάρχει υπολογίσιμη αλλοίωση του σημαίνοντος, υπάρχει μετατόπιση της σχέσης μεταξύ της ιδέας και του σημείου.

Τό αρχαίο γερμανικό *dritteil* (« τρίτος ») έγινε στή σύγχρονη γερμανική *Drittel* «τό τρίτο». Στήν περίπτωση αυτή, αν και ή ιδέα έμεινε ή ίδια, ή σχέση άλλαξε κατά δύο τρόπους: τό σημαίνον τροποποιήθηκε όχι μόνο στήν υλική του πλευρά, αλλά και στή γραμματική του μορφή επίσης· δεν υπονοεί πιά τήν ιδέα του *Teil* (=μέρος)· είναι

* Δεν θα είχε κανείς δικαιο να κατηγορήσει τον F. de Saussure ότι δεν είναι λογικός ή ότι παραδοξολογεί, όταν αποδίδει στή γλώσσα δύο αντιφατικές ιδιότητες. Με τήν αντίθεση των δύο χρηστητών όρων, θέλησε μόνο να επισημάνει με δύναμη αυτή τήν αλήθεια: ότι ή γλώσσα μεταβάλλεται χωρίς να μπορούν οι άνθρωποι να τήν μεταβάλλουν. Μπορούμε επίσης να πούμε ότι ή γλώσσα μένει άθνη, όχι όμως κι αμετάβλητη. (έκδ.)

μιά άπλή λέξη. Έτσι είτε άλλοιως, πρόκειται πάντοτε για μετατόπιση τής σχέσης.

Στά άγγλοσαξωνικά, ή προφιλολογική μορφή fōi (τό πόδι) έμεινε fōi (στή σύγχρονη άγγλική foot), ενώ ο πληθυντικός του *fōi (=τά πόδια) έγινε fēti (στή σύγχρονη άγγλική feet). "Οποιες κι' αν είναι οι άλλοιώσεις πού προϋποθέτει, ένα είναι τό βέβαιο: υπήρξε μετατόπιση τής σχέσης: ανάδειξε άλλες αντιστοιχίες ανάμεσα στή φωνητική ύλη και στήν ιδέα.

Μιά γλώσσα είναι έντελως αδύναμη νά υπερασπίσει τόν έαυτό της ενάντια στους παράγοντες πού μετατοπίζουν από στιγμή σέ στιγμή τή σχέση του σημασινομένου και του σημαίνοντος. Είναι μία από τις συνέπειες του αυθαίρετου του σημείου.

Οι άλλοι ανθρώπινοι θεσμοί —τά έθιμα, οι νόμοι κλπ— όλοι, στηρίζονται, κατά διάφορους βαθμούς, στίς φυσικές σχέσεις τών πραγμάτων: στους θεσμούς αυτούς υπάρχει μία αναγκαία σχέση ανάμεσα στά μέσα πού χρησιμοποιούνται και στους σκοπούς πού επιδιώκονται. 'Ακόμη, ή μόδα πού σταθεροποιεί τό κοστούμι μας δέν είναι έξολοκλήρου αυθαίρετος: δέν μπορούμε νά απομακρυνθοῦμε, πέρα από ένα όρισμένο μέτρο, από τούς όρους πού υπαγορεύει τό κοινωνικό σάμα.

'Η γλώσσα, αντίθετα, δέν περιορίζεται καθόλου στήν έκλογή τών μέσων της, γιατί δέν βλέπει κανείς τί θά έμποδίζε νά συνδέσει μία οποιαδήποτε ιδέα μέ μία οποιαδήποτε σειρά ήχων.

Γιά νά κάνει αντιληπτό τό γεγονός ότι ή γλώσσα είναι ένας θεσμός καθαρός, ο Whitney είχε επιμείνει, και πολύ δίκαια, πάνω στον αυθαίρετο χαρακτήρα τών σημείων, και τοποθέτησε από δώ και πέρα τή γλωσσολογία στον άληθινό της άξονα. Δέν προχώρησε όμως ως τό τέλος και δέν είδε ότι ο αυθαίρετος αυτός χαρακτήρας διαχωρίζει ριζικά τή γλώσσα από όλους τούς άλλους θεσμούς. Τόν βλέπουμε καθαρά μέ τόν τρόπο, μέ τόν όποιο εξέλισσεται ή γλώσσα: τίποτε δέν είναι πιό περίπλοκο άπ' αυτή: τοποθετημένη ταυτόχρονα μέσα στήν κοινωνική μάζα και μέσα στό χρόνο, δέν μπορεί κανείς νά τής αλλάξει τίποτε, και, εξέλλου, τό αυθαίρετο τών σημείων της οδηγεί θεωρητικά στήν έλευθερία νά αποκαταστήσει οιαδήποτε σχέση ανάμεσα στή φωνητική ύλη και στίς ιδέες. 'Απ' αυτό προκύπτει ότι τά δυό αυτά στοιχεία, ένωμένα μέσα στά σημεία φυλάγουν τή δική τους καθένα ζωή σέ μία αναλογία άγνωστη άλλου, και ότι ή γλώσσα άλλοιώνεται ή, καλύτερα, εξέλισσεται, κάτω από τήν επίδραση όλων τών στοιχείων πού μπορούν νά προσβάλλουν είτε τούς ήχους είτε τις έννοιες. 'Η εξέλιξη αυτή είναι μοιραία: δέν υπάρχει παράδειγμα γλώσσας πού αντιστέκεται στήν εξέλιξη. Στο τέλος ενός όρισμένου χρόνου μπορούμε πάντοτε νά παρατηρήσουμε αίσθητές μετατοπίσεις.

Τό γεγονός αυτό είναι τόσο άληθινό ώστε ή αρχή αυτή πρέπει νά επαληθεύεται ακόμη και στίς τεχνητές γλώσσες. Έκείνος πού δημιουργεί μία από τις γλώσσες αυτές, τήν κρατάει στά χέρια του, ένόσω δέν βρίσκεται στήν κυκλοφορία: από τή στιγμή όμως πού ή γλώσσα εκείνη έκπληρώνει τήν αποστολή της και γίνεται τό πράγμα για όλο τόν κόσμο, ο έλεγχος ξεφεύγει. 'Η 'Εσπεράντο είναι μία δοκιμή αυτού του είδους: αν επιτύχει, θά ξεφύγει από τό μοιραίο νόμο; "Όταν περάσει ή πρώτη στιγμή, ή γλώσσα θά μπει μέ μεγάλη πιθανότητα στή σημειολογική της ζωή: θά μεταβιβαστεί μέσω νόμων πού δέν έχουν τίποτε τό κοινό μέ τούς νόμους τής ένσυνειδητης δημιουργίας και δέν θά μπορέσει πιά κανείς νά ξαναγυρίσει πρós τά πίσω. 'Ο άνθρωπος πού θά ισχυριζόταν ότι φτιάχνει μιάν άμετάβλητη γλώσσα, ότι οι μεταγενέστεροι θά όφειλαν νά τή δεχτούν όπως τήν καθιέρωσε, θά έμοιαζε μέ τήν κόττα πού έκλωσε ένα αυγό πάπιας: ή γλώσσα πού ο ίδιος δημιούργησε θά παρασυρθεϊ, τό θέλει είτε όχι, από τό ρεύμα πού παρασέρνει όλες τις γλώσσες.

'Η συνέχεια, μέσα στό χρόνο, του σημείου, πού δένεται μέ τήν άλλοίωση μέσα στό χρόνο, είναι μία αρχή τής γενικής σημειολογίας. Τήν επιβεβαίωση τής αρχής αυτής μπορούμε νά τή βρούμε στά συστήματα τής γραφής, στό λόγο τών κωφαλάων κλπ.

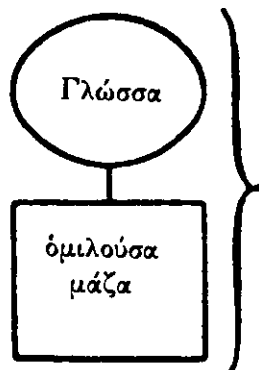
'Αλλά πάνω σέ τί στηρίζεται ή αναγκαιότητα τής άλλαγής; Θά μās κατηγορήσουν ίσως ότι δέν σταθήκαμε μέ σαφήνεια πάνω στό θέμα αυτό μέ όση πάνω στήν αρχή του άμεταβλήτου: αυτό όφείλεται στό ότι δέν διακρίναμε τούς διάφορους παράγοντες άλλοίωσης: θά έπρεπε νά τούς αντιμετωπίσουμε στήν ποικιλία τους, για νά γνωρίσουμε ως ποιό βαθμό είναι αναγκαίοι.

Οι αιτίες τής συνέχειας βρίσκονται à priori στή δυνατότητα του παρατηρητή: δέν συμβαίνει όμως τό ίδιο μέ τις αιτίες άλλοίωσης μέσω του χρόνου. 'Αξίζει περισσότερο νά παραιτηθοῦμε προσωρινά από τό νά λογαριάσουμε μέ ακρίβεια τις αιτίες αυτές και νά περιοριστοῦμε νά μιλήσουμε γενικά για τή μετατόπιση τών σχέσεων: ο χρόνος άλλοιώνει όλα τά πράγματα: δέν υπάρχει κανείς λόγος νά ξεφύγει από τό γενικό αυτό νόμο ή γλώσσα.

Ας ανακεφαλαιώσουμε τά στάδια τών αποδεικτικῶν μας επιχειρημάτων, αναφερόμενοι στίς αρχές πού έχουν τεθεί στήν εισαγωγή.

(1ο) Αποφεύγοντας στείρους όρισμούς λέξεων, διακρίναμε πρώτα - πρώτα στους κόλπους του καθολικού φαινομένου πού αντιπροσωπεύει ο λόγος, δυό παράγοντες: τή γλώσσα και τήν όμιλία. 'Η γλώσσα είναι για μās ο λόγος χωρίς τήν όμιλία. Είναι τό σύνολο τών γλωσσικῶν συνθηκῶν πού επιτρέπουν σέ έναν άνθρωπο νά κατανοεί και νά κάνει τούς άλλους νά τόν κατανοούν.

2ο. Ὁ ὀρισμός ὁμῶς αὐτός ἀφήνει ἀκόμη τή γλώσσα ἔξω ἀπό τήν κοινωνική της πραγματικότητα· τήν παρουσιάζει ὡς κάτι μὴ πραγματικό, ἐφόσον δέν περιλαμβάνει παρά μιά μόνο πλευρά τῆς πραγματικότητας, τήν ἀτομική· μιά ὁμιλούσα μάζα εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ὑπάρξει μιά γλώσσα. Σέ καμιά στιγμή, κι' ἀντίθετα μέ ὅ,τι φαίνεται, ἡ γλώσσα δέν ὑπάρχει ἔξω ἀπό τό κοινωνικό γεγονός, ἐπειδή εἶναι φαινόμενο σημειολογικό. Ἡ κοινωνική της φύση εἶναι ἕνας ἀπό τούς ἐσωτερικούς της χαρακτήρες· ὁ πλήρης ὀρισμός της μᾶς τοποθετεῖ μπροστά σέ δύο ἀξεχώριστα πράγματα, ὅπως δείχνει τό σχῆμα:

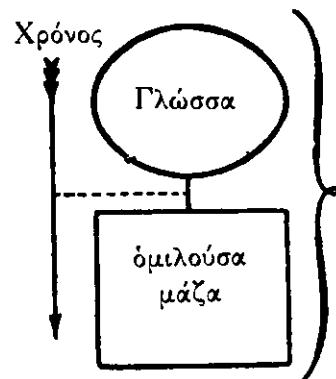

Ἄλλά μέσα στίς συνθήκες αὐτές, ἡ γλώσσα εἶναι βιώσιμη, ὄχι ζωντανή· δέ λογαριάσαμε παρά τήν κοινωνική πραγματικότητα κι' ὄχι τό ἱστορικό γεγονός.

3ο Ἐπειδή τό γλωσσικό σημεῖο εἶναι αὐθαίρετο, ἡ γλώσσα ἔτσι ὀριζόμενη, φαίνεται νά εἶναι ἕνα ἐλεύθερο σύστημα, πού μπορεῖ νά ὀργανωθεῖ κατά βούληση καί πού ἐξαρτᾶται μοναδικά ἀπό μιά λογική ἀρχή. Ὁ κοινωνικός της χαρακτήρας, θεωρούμενος καθ'αυτόν, δέν ἀντιτίθεται καθοριστικά στήν ἀποψη αὐτή. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὀμαδική ψυχολογία δέν ἐνεργεῖ πάνω σέ ἕνα ὕλικό καθαρά λογικό· θά ἔπρεπε νά λογαριάσουμε κάθε τί πού κάνει νά ὑποτάσσεται ἡ λογική μέσα στίς πρακτικές σχέσεις ἀτόμου μέ ἄτομο. Κι' ἐντούτοις, ἐκεῖνο πού μᾶς ἐμποδίζει νά παρατηρήσουμε τή γλώσσα ὡς μιά ἀπλή σύμβαση, πού μπορεῖ νά τροποποιηθεῖ ὅπως θέλουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι, δέν εἶναι αὐτό· εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ χρόνου πού συνδυάζεται μέ τήν ἐνέργεια τῆς κοινωνικῆς δύναμης· ἔξω ἀπό τή διάρκεια, ἡ γλωσσική πραγματικότητα δέν εἶναι πλήρης καί κανένα συμπέρασμα δέν εἶναι δυνατό.

Ἐάν παίρναμε τή γλώσσα μέσα στό χρόνο, χωρίς τήν ὁμιλούσα μάζα — ὑποθέτουμε ἕνα ἄτομο μεμονωμένο πού ζεῖ ἐπί πολλούς αἰῶ-

νες — δέν θά παρατηρούσαμε ἴσως καμιά ἀλλοίωση· ὁ χρόνος δέν θά ἐνεργοῦσε πάνω της. Ἀντίστροφα, ἐάν ἐξετάζαμε τήν ὁμιλούσα μάζα χωρίς τό χρόνο, δέν θά βλέπαμε τό ἀποτέλεσμα τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων πού ἐπενεργοῦν πάνω στή γλώσσα τους. Γιά νά εἶμαστε λοιπόν μέσα στήν πραγματικότητα, πρέπει νά προσθέσουμε στό πρῶτο σχῆμα ἕνα σύμβολο πού νά δείχνει τήν πορεία τοῦ χρόνου:

Ἀπό τότε κι' ὕστερα, ἡ γλώσσα δέν εἶναι ἐλεύθερη, ἐπειδή ὁ χρόνος θά ἐπιτρέψει στίς κοινωνικές δυνάμεις πού ἐξασκοῦν ἐπίδραση πάνω της ν' ἀναπτύξουν τίς συνέπειές τους, καί φτάνουμε στήν ἀρχή τῆς συνέχειας, πού ἀκυρώνει τήν ἐλευθερία. Ἄλλά ἡ συνέχεια ἐξυπονοεῖ ἀναγκαστικά ἀλλοίωση, τή μετατόπιση, λιγότερο ἢ περισσότερο σοβαρή, τῶν σχέσεων.

→ σχέσια: 171 σ. 3
(πράγματι: σημασιολογική περιπέτεια ὄχι πῶς)